

Tant'Emma, ons begijntje

ROSALIA LUDOVICA EMMA SWERTS (°MOL, 27 OKTOBER 1905 - †TURNHOUT, 27 JUNI 1954)

Het prachtige begijnhof van Turnhout is altijd het bezoeken waard. Als je door de majestueuze poort binnenstapt, overvalt je steeds de rustige sfeer. Nog altijd is het een oase in de stad, echt een plaats om tot rust en bezinning te komen. Ook voor mij is het veruit de mooiste plek van Turnhout. Ik kom er van in mijn prilste jeugd. Mijn binding ermee is erg groot. Ik heb er namelijk een eigen tante begijntje gehad, ons "tant'Emma".

Emma Swerts werd als nonnetje geweigerd omwille van haar zwakke gezondheid en werd dan maar begijn in Turnhout.

Tant'Emma was een van de vier begijntjes die tussen 1940 en 1942 werden geprofest, namelijk op 25 maart 1940. Ze was toen 34 jaar oud. Voordien was ze nog in Borsbeek geweest om daar nonneke te worden, maar dat werd geweigerd, omdat haar gezondheid te zwak was; ze had al van kindsbeen af suikerziekte. Reeds als klein kind was ze meer ziek dan gezond. Haar vader, grootvader Victor Swerts, ging met haar boven op zijn schouders te voet vanuit Mol

Gompel op bedevaart naar Scherpenheuvel om er te bidden voor haar genezing.

Fundatie Mermans

Omdat ze afkomstig was van Mol, genoot tant'Emma het voorrecht te mogen wonen in het Sint-Jansconvent. Daar woonde ooit pastoor Joannes Mermans (†1697), een brave en rijke man. Hij had zijn goederen aan het begijnhof geschonken, waarmee

de Fundatie Mermans werd opgericht, het Sint-Jansconvent, inclusief de boerderij die hij in Kasterlee op de Zandhoef had. Begijnen die afkomstig waren uit Mol, Dessel en omstreken, mochten kosteloos in zijn vroegere grote woonst verblijven. Uiteraard op bepaalde voorwaarden: een bewoonster moest door haar inkomsten en arbeid in al haar levensnoodwendigheden kunnen voorzien. Ik weet niet in welke mate tant'Emma nog heeft kunnen genieten van die fundatievoordelen: of ze er nog gratis mocht wonen, of de facturen voor vuur en licht, de doktersrekeningen, alle reparaties enz. nog door de fundatie gebeurden en of ze kosteloos soep, "potagie" (groenten) en fruit van de boomgaard kreeg.

De bewoonsters van het Sint-Jansconvent namen de maaltijden in de achterste kamer, de keuken. Elk begijntje at haar eigen eten op en kon haar voorraad en klein gerief opbergen in de grote wandkast, de "schapraai", die er nog steeds staat. Op elk kastje was de naam van de eigenares vermeld. Soms zaten ze wel hun gekookte eten samen op te eten, zoals pastoor Mermans dat destijds bij leven nog opgelegd had. Ons tant'Emma leidde er een sober leven en moest zoals iedereen instaan voor haar eigen inkomen. Hoe ze dat juist deed, weet ik niet goed. Ze werd zeker en vast geregeld van het nodige voorzien door haar familieleden, de familie Swerts. Voedingswaren werden bij haar afgeleverd. Ik weet wel dat ze meehielp om "hemels brood" (hosties) te bakken en die waren toen nog in grote aantallen nodig. Daar zal ze wel wat mee verdiend hebben, denk ik. Ik heb ze dat dikwijls zien doen, hosties bakken en daarna uitsteken. De resten kregen we mee naar huis en daar speelden we nog "misviering" mee.

Bevrijding in 1944

In de bewogen septemberdagen van 1944, toen na de gevechten op Ten Aard in Geel de Tweede Wereldoorlog in onze gewesten ten einde liep, herinner ik mij nog als klein manneke hoe we van onder de licht opgetrokken rolluiken van ons huis aan de Graatakker in Turnhout de Duitse soldaten in lange rijen zagen vluchten over de stoep. Hun persoonlijke materialen, rugzak en geweer hadden ze gestapeld op alles wat maar wielen had: een karretje, een kruiwagen of zelfs een kinderwagen of een gewone trottinette. Vader had met de hulp van de burens een grote schuilkelder gemaakt achteraan in de tuin: een groot gat in de grond en daar dikke takken en zand over. Bij een luchtalarm liepen we daar naartoe samen met de burens en meenden daar veilig

te zitten. Maar op een keer hebben ze mij als klein manneke wat te hevig meegepakt en werd ik met al dat paniekerige getrek en geduw nogal serieus gewond aan mijn arm, zodat ik nu nog altijd kan pronken met een echt oorlogslitteken.

Op 18 september 1944, schuilkelder of niet, moest mijn familie van de Duitse militaire overheid wegtrekken uit de Graatakker, omdat ze erge gevechten en beschietingen vreesde. De bewoners die in de richting van het stadscentrum rechts van de Graatakker woonden, moesten hun huizen ontruimen, ook die uit de Mermansstraat, de Kwakkelstraat en de Steenweg op Mol. Mijn vader heeft ons toen in volle spoed naar zijn zus op het begijnhof gebracht en op een stootkar enige meubels, linnengoed, matrassen, twee fietsen en wat klein gerief ingeladen. Bij de ontruiming mocht men enkel het hoogstnodige meenemen. Mijn oudere broer Victor, toen nog maar 8 jaar oud, moest mee helpen duwen, want het ging bergop naar het begijnhof.

We hadden aanvankelijk onze kippen moeten achterlaten, denkend dat vader ze wel af en toe eens zou gaan voeren, maar uiteindelijk vreesde hij dat dit niet altijd mogelijk zou zijn, niet meer mocht of niet meer hoefde. Tant'Emma stelde voor ze bij haar in de grote boomgaard naast het Sint-Jansconvent te laten rondlopen. Dus ging vader ze 's anderendaags in de voormiddag halen met mijn broer Victor. Ze staken de kippen vlug in grote juten zakken met de bedoeling ze op het begijnhof in de boomgaard weer te laten loslopen, maar dat was niet meer mogelijk. Bij aankomst waren ze allemaal dood, maar nog wel warm. Mijn vader heeft ze vlug de kop afgekapt en ze dan maar verdeeld onder de twaalf begijntjes die er toen nog waren. Die verdienden dat wel, want ze hadden ons met open armen ontvangen. Ze waren heel goed voor ons en konden die kippen best gebruiken. Er waren bovendien buiten ons nog andere vluchtelingen toegekomen: de zusters uit de Beekstraat, de clarissen en ziekdienststers. In die dagen stond bij velen op het begijnhof kip op het menu. We hebben toen een tiental dagen in het Sint-Jansconvent gewoond tot aan de bevrijding van Turnhout op 24 september 1944. Zelf heb ik niets gemerkt van de binnentrekkende Canadese troepen toen die zich ook kwamen vestigen op het begijnhof. Achteraf bleek dat zij toen de marmeren poortstijlen van het poortgebouw beschadigd hebben en dat merk je vandaag nog steeds.

Ik ben een van de bevoorrechten die, samen met ons gezin van zes personen, in die tijd hebben mogen slapen in de mooie voorste kamer, de raadzaal, van wat nu het Begijnhofmuseum is. Eten deden we bij de begijntjes in de achterste kamer, de keuken.

Vic Swerts, oudere broer van Lucien, met een portret van hun tant'Emma, dat nog altijd in het Begijnhofmuseum prijkt.

Het maakte indruk op mij als klein manneke en in gedachten zie ik nog het groepje begijntjes zitten op een klein, houten verhoog en wij zaten met ons gezinnetje wat lager aan de kant van dat grote kelderluik. Of we ook van de voedzame dikke groentesoep mochten eten, weet ik niet meer. Tant'Emma waakt nu nog altijd over dat keukentje, want haar foto staat er nog steeds centraal opgesteld. Ze was bijziend en droeg een goedkoop rond brilletje met heel dikke glazen, die haar ogen erg verkleinden.

Voor ons was het oorlogsgebeuren veraf. We waren te klein om de ernst van die gebeurtenissen te beseffen en amuseerden ons best. We hadden ook de grote boomgaard om in te spelen, fruit genoeg en vele struiken met bessen ("bizzemkes"). Met de komst van de Engelsen was echter ook onze mooie "vakantie" op het begijnhof gedaan.

Bescheiden leven

Na de oorlog leidde tant'Emma verder stilletjes en bescheiden haar leventje op het Turnhoutse begijnhof, zoals dat hoort voor een echt begijntje. Hoewel ze bij sommige familieleden als nogal streng overkwam, gingen we bij haar graag op bezoek. De familie bevoorraadde haar met groenten, boter en melk. Kozijn Marc Swerts vertelde mij wel eens dat hij dikwijls op zijn trottinette naar het begijnhof eten moest wegbrengen. Men bracht ook kapotte wollen sokken naar haar. Die stopte ze deskundig voor heel de familie. Onze nicht Clara Swerts, toen 15 jaar oud, moest elke week bij haar gaan poetsen.

Tant'Emma woonde niet alleen in dat grote convent: ook zuster Temmerman en zuster Lenaertsverbleven er. Blijkbaar hielp ze ophet einde van haar leven ook haar medezusters en de overste om de basis te leggen van de prachtige verzameling kunstvoorwerpen van het latere Begijnhofmuseum, dat in 1953 zijn deuren opende. Ook ikzelf keerde later nog meermaals terug bij haar, gewoonlijk met mijn jongere zus Maria. We wandelden dan met haar rond en ze vertelde over hoe het vroeger was, over de infirmerie, de eigen kapel enz. Ze wees er de balustrade aan

van waaruit de vroegere grootmeesteres en de novicen de diensten konden volgen. We mochten ook een kaarsje ontsteken bij de Lourdesgrot. Dikwijls zaten we in een van de voorste kamers van het huis. We luisterden naar de straffe verhalen die zij daar met haar medezusters en andere bewoonsters van het begijnhof deelde. Het ging dan over andere begijntjes, maar meer nog over geheimzinnige, zonderlinge dames die er ook verbleven en die vreemde dingen hadden meegemaakt of meenden meegemaakt te hebben. De details ken ik natuurlijk niet meer, maar ik luisterde met aandachtige oren naar het geheimzinnige gefezel. Onder meer naar het verhaal van een dame die in zo'n begijnhofhuisje woonde, maar ook een medehuurster had. Volgens haar kwam die dikwijls 's nachts bij haar rondlopen. Het maakte wel indruk op mij. Was het enkel geroddel? Later begreep ik wel dat de heilige Johannes van Nepomuk niet zonder reden een ereplaats heeft gekregen tegen een van de zijgevels op het begijnhof, met de vermelding: Jan van Nepomuk, beschermheilige tegen eerroof en kwatongen b.v.o. (bid voor ons).

Haar broer Emiel Swerts, een goede middenstander, had zich in die tijd al een mooie wagen aangeschaft en af en toe mocht tant'Emma eens met hem meerijden door Turnhout. Ze vroeg hem dan ook telkens om toch zeker een paar keren rond te rijden op het begijnhof zelf, want dat interesseerde haar meer. Fier zat ze dan vooraan in de wagen en wuifde van daaruit als een prinses naar iedereen die haar maar kon zien. Ze vertelde ons ook over wat ze allemaal deed en gaf een demonstratie van het uitsteken van hosties. Bij elk bezoek mochten we een papieren zak met hostierestanten meenemen. Daar konden we dan thuis nog van eten en ook wel eens zelf mis mee spelen. Altijd bracht ze ons tijdig en veilig terug naar de grote toegangspoort, die om 10 uur 's avonds gesloten werd door de zuster portierster. Na sluitingstijd mochten er geen mannen meer op het begijnhof aanwezig zijn.

Geregeld kwam tant'Emma zelf afgezakt tot bij haar familieleden in Turnhout en ook naar ons thuis in de Kwakkelstraat. Ze kwam dan eens informeren hoe het er bij ons aan toeging; altijd heel discreet, niet opdringerig, stilletjes, zoals dat hoort voor een begijntje. Ze kwam ook niet om te bedelen, want in die jaren na de oorlog hadden wij het ook helemaal niet breed. Toch ben ik er zeker van dat haar vader en haar broers ervoor zorgden dat ze niets tekort kwam.

Jong gestorven

Tant'Emma is niet blijven wonen in het fundatiehuis. In 1953 werd het omgevormd tot het Begijnhofmuseum. Ze is nog tweemaal

Bij haar overlijden in juni 1954 woonde Emma Swerts in het huis links van de infirmerie, nu het nummer 66.

verhuisd en woonde bij haar overlijden in het huis links van de infirmerie, nu het nummer 66. Later, rond 1980, zou hier grootjuffrouw De Boer nog komen wonen. Tant'Emma was niet erg gezond; ze had suikerziekte. Toen op een keer mijn vader had gehoord dat ze weer ziek was, ging hij haar bezoeken. Maar bij zijn aankomst kon hij niet binnen, want de voordeur was gesloten. Maar hij hoorde haar wel om hulp roepen. Hij is dan over het binnenpleintje van de infirmerie gelopen en over een zijmuur achteraan links gekropen om bij haar te geraken. Hij heeft haar in de gang gevonden. Ze leefde nog en werd naar het ziekenhuis gebracht, waar ze korte tijd nadien overleden is. Rond die tijd was mijn moeder, die ook nooit heel sterk is geweest, weer erg ziek. In het ziekenhuis zei tante Emma nog: "Het is beter dat ik ga dan ons Lies met haar vier kinderen." En dat gebeurde ook, maar toch nog onverwachts, op 27 juni 1954, nog geen 49 jaar oud. Op woensdag 30 juni vond de plechtige lijkdienst plaats in de Begijnhofkerk.

Mijn vader, Gerard Swerts, maakte de volgende tekst op bij de viering van

grootvader Victor Swerts toen die 80 jaar werd: "Emma is nu ook naar moeder zaliger en naar heel onze familie in den hemel, waar zij nu veel gelukkiger zal zijn dan hier op aarde. 't Was anders toch een goei zusterke, zo bekommerd om haar familie als het ergens niet goed ging of iemand ziek was. Mijn vrouw werd ziek en zij zei: "Als ik maar mocht ziek worden of sterven in haar plaats, want die kan nog niet gemist worden." En wat is er gebeurd? Zij is ziek geworden en gestorven voor het welzijn van haar familie."

De volgende dagen waren er nog "de dertigsten", waarbij voor haar gedurende dertig dagen om 7 uur 's morgens een zielenmis werd opgedragen. Met mijn zus Maria vertegenwoordigden wij als kleine bengels dan onze familie. Vader moest gaan werken en voor moeder was het begijnhof aan de andere kant van Turnhout te ver. Elke keer zag ik dan de begijntjes vanuit hun huisjes afzakken naar de kerk. Stilletjes schoven ze er naartoe, de handen mooi gestoken in de mouwen, want, zoals tant'Emma ons had verteld, mochten ze daar niet lichtzinnig mee zwaaien als ze

rondwandelden, want dat was te frivool. Tijdens de mis zat het kleine groepje begijntjes dat er toen nog was, vooraan op de speciale bidstoelen met "zitterkes". Alvorens weer rustig naar hun eigen huisjes te trekken, schaarden ze zich na de mis telkens voor de kerkdeur even rondom ons om ons een goedendag te zeggen. Ze hoopten wellicht dat er uit die twee devote kinderen een roeping zou ontspruiten. Ik, Lucien, als een mooi paterke en wie weet dat er toch nog een begijntje in de maak was met mijn zus Maria. Het is er echter, spijtig genoeg voor hen, niet van gekomen.

Begijnen kunnen erven en konden zelf ook een testament opmaken. Ons tant'Emma had niet veel en een testament zal ze dus ook niet opgemaakt hebben. Het weinige dat ze had, zou dan wel naar de familie gegaan zijn. Geloof het of niet, maar we hebben van haar geërfd! Een hele voorraad glazen weckpotten met gesteriliseerde tomaten, bonen, kriecken... En misschien was er ook nog een pot confituur bij en een stenen pot met snijbonen in zout. En dat kwam nog goed van pas ook bij ons.

Plek van rust en bezinning

Ge kunt wel begrijpen dat ik nog steeds aan het Begijnhofmuseum gehecht ben. Het deed mij deugd dat men Emma's portret had teruggeplaatst in dat eetkamertje achteraan en het doet mij telkens iets als ik daar nog eens langskom. Het doet me terugdenken aan die dagen waarop we op die plaats van haar gastvrijheid mochten genieten, in die bange oorlogsmoed september 1944. Ik kom er nog altijd graag, hoewel niet dikwijls. Ik heb er enkele jaren geleden met het bestuur van onze heemkundige kring van Kasterlee een echt lof meegemaakt en het was indrukwekkend. Uit volle borst hebben we nog meezongen: "Goddelijke harte van mijn Jezus..." Ook heb ik er enkele missen met gregoriaanse gezangen bijgewoond. Dat begijnhofkoor is helaas eind 2019 opgedoekt.

Toch nodigt het begijnhof nog steeds uit tot bezinning en tot rust, waar een modern mens zo'n nood aan heeft. Deze oase in Turnhout werd in 2019 nog veel fraaier gemaakt door de aanleg van een nieuwe kasseiweg en het begijnhof werd autoloos gemaakt. Voor mij is dit een van de mooiste plaatsjes die ik ken. Deels is dat toch wel, omdat onze brave tant'Emma, ons eigen tante begijntje, daar gewoon heeft als een van de laatste begijntjes van Turnhout. Enkele jaren nadien is er een einde gekomen aan het tijdperk van de begijntjes, dat al sinds de middeleeuwen bestond. Dankzij tant'Emma hebben we die periode toch een klein beetje mogen meemaken en die ervaring heb ik in deze tekst nog even willen vertellen.

Lucien Swerts